

ster over hine bispers syn på Indre Mission. Villh. Becks bestandige fremhæven af egen rettroenhed og af det gode forhold til kirkeledelsen (fx. en udtalelse af Martensen om at I. M. skulde redde folkekirken, når den en gang ramlede) iøvrigt også udviklingen i dette århundrede, har i ikke ringe grad idylliseret de faktiske forhold. Men i det hele belyses så mangfoldige forhold, at brevvexlingen vil være uomgængelig for enhver, der arbejder med nyere dansk kirkehistorie. Udgivelsen er derfor fuldt berettiget. Her udfyldes virkelig, som professor Lindhardt siger det, et hul i den kirkelige brevlitteratur. Væsentlig betydning må brevene få for enhver historiker, ikke mindst fordi her afspejles det dannede embedsaristokratis aversion mod hele udviklingen.

Det er to personligheder, man møder, af virkelig dannelse, begavede og i høj grad duelige på de poster de beklædte. Men om deres manddomsgerning, Stein lagde sin i København, hvor han genrejste Kbhvn.s Indre Mission (dengang ikke at forveksle med Becks landmission), Swane sin i det daglige arbejde i sit stift, hører vi mindre. Det er deres udsigtsløse kamp, der står i forgrunden, og den følger man ikke uden sympati for de to, indtil brevvexlingen standser juli 1899, hvor Stein, syg til døden, ikke længere magter at skrive og slutter med tak for alt trofast venskab.

Ganske uden tanke på offentliggørelse er brevene skrevet, ja i den tro at de er »assureret mod Bogtrykker-sværte.« Men det var fuldt forsvarligt, at afdøde amtsforvalter Swane, som havde brevene i forvaring, bestemte sig for udgivelse. Efter planen skulle prof. Lindhardt have taget sig af indledning og noter, Swane af brevenes afskrivning, et arbejde som Lindhardt har måttet fuldføre efter Swanes død i 1957. Her er gjort et solidt og sobert arbejde, nærvædet lydefrit. Indledningen præsenterer de to brevskrivere, og

tiden og dens problemer tegnes i korte rids. Noteapparatet er knapt og stramt, samlet om det påkrævede, men dét er der også. Den der ønsker det sat ind i større sammenhæng henvises til al fornøden litteratur. En kort introduktion har prof. L. selv givet i sit her i tidskriftet tidligere trykte foredrag om »Bisperne mellem Højre og Venstre«, udførligere tegnes baggrunden i det nyudkomne bind VII af Den danske Kirkes Historie.

Da bogen er nydeligt udstyret og, takket være støtte fra Videnskabsfonden, såre billig, er det en ublandet glæde at anbefale dette store og påskønnelsesværdige arbejde.

Carl Trock.

A. Svensson: *Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis, II. (Danske Boghandlers Kommissionsanstalt, 1958). 304 s.*

Ingen enkeltmand har mellem 1864 og 1914 lidt for den danske sag i Sønderjylland som *Jens Jessen*, redaktør af *Flensborg Avis* fra 1881 til 1906. Måler man hans lidelser efter en senere tids erfaringer, der har Hitlers koncentrationslejre som målestok, havde han tålelige kår. Bedømmer man derimod de preussiske myndigheders fremfærd ud fra den tids forudsætninger, var Jessen genstand for en hensynsløs brutal forfølgelse, hvis sidste mål må have været at køre ham træt, at få slået pennen definitivt ud af hans hånd.

Denne plan lykkedes ikke hverken for den offentlige anklager eller for det lokale retsmaskineri i det hele taget. Trods fængselsstraffe, der sammenlagt beløb sig til adskillige år, og trods bøder og retssagsomkostninger fik preusserne ikke ram på Jessen. Hans indsats på den udsatte post vil aldrig glemmes, og det er af værdi, at dens betydning er understreget i A. Svenssons Jessen-biografi, hvis 2. bind nu foreligger.

Det er indlysende, at en selvhævdelse som Jens Jessens kun kan gennemføres af et stærkt og lidenskabeligt sind. Det fremgår til fulde af Svenssons biografi og af alt, hvad der tidligere er skrevet om Jens Jessen, at hans sind rørtes af vældige bevægelser, at han besad sejhed, lidenskabelighed og ærgerrighed. Det gav sig ikke alene udslag i hans kamp mod det fremmedvælde, der for Nordslesvigs vedkommende var begyndt i 1864, men også i hans forhold til landsmænd og kampfæller; han var en enspændernatur, der ikke havde let ved samarbejde med andre. Jessen var ingen folkelig natur, det understregede han selv. Hvor Gustav Johannsen, rund og venesæl, vadede i popularitet, var Jessen kantet, spids og bidsk; som regel respekteret, men sjældent afholdt.

Blandt det materiale, Svensson i det nye bind af Jessen-biografien så rigeligt har lagt frem, er også Jessens fængselsdagbøger, der giver Jessens umiddelbare opfattelse af sig selv i forhold til andre. Disse selvransagelser er som nøgler til at forstå hans væsen og hans vanskeligheder. Ved en omtale af Gustav Johannsen siger han: »Befolkningen vil ikke have en privatmand til sin tolk, men en offentlig mand, en mand, der ikke fuldt tilhører sig selv, men tilhører folket. På dette punkt har jeg min svage side, idet jeg helst vil beholde hele min private uafhængighed. Derfor er jeg heller ikke folkelig.« Der herskede en stille kulde mellem Jessen og Gustav Johannsen, fortæller Jessens medarbejder, N. Pedersen, den senere redaktør af *Dannevirke*, hvis erindringer er en værdifuld kilde for Svensson.

I 1889 valgtes nogle nye medlemmer ind i Sprogforeningens bestyrelse, deriblandt rigsdagsmand Gustav Johannsen, medens den tidligere lærer, senere tobaksfabrikant M. Andresen blev sekretær; i fængselsdagbogen vender Jessen flere gange tilbage til dette bestyrelsesvalg. »Forleden nat – og det

er hændt mange gange – kogte det i mig, og jeg kunne ikke sove ved tanken om, at jeg i sommer blev vraget ved valget af et nyt bestyrelsesmedlem til Sprogforeningen. Det var som en stor uret imod mig, som om jeg burde trodse eller godt kunne gå bort fra den befolkning, der ikke agtede mere på min person og gerning, som om jeg enten burde vende foreningen ryggen eller forsøge en kontra-overrumpling ved et nyt valg o. s. v.« Det er lidt vanskeligt at forstå, hvorfor specielt dette valg gik ham så hårdt på; men man har lov til heri at se et vidnesbyrd om hans nærtagende sind.

Kort tid før dette valg søgte rigsarkivar A. D. Jørgensen at få Jessen med i et samarbejde om tidsskriftet »Sønderjydske Årbøger«. I et brev til overlærer C. F. Monrad skrev A. D. Jørgensen 21. marts 1889: »Desværre er det ikke lykkedes... at forlige modsatte personligheder i sønderjydske sags tjeneste. Uventet for mig, men som jeg nu ser, i dyb sammenhæng med andre forhold, gik den påtænkte forening af Jessen og Hanssen med Johannsen ved udgivelsen af de »Sønderjydske Årbøger« i stykker.« Der er nok anledning til at anse modsætningen mellem Jessen og Gustav Johannsen for lige så fundamental, som modsætningen mellem Jessen og H. P. Hanssen. I et brev til Gustav Johannsen 31. marts 1891 siger A. D. Jørgensen rent ud: »Jens Jessen er og bliver en nar. Her har han bibragt sit anseelse et hårdt stød ved sit sidste ophold. Hovedindtrykket var skuffelse.«

Nu skal man for det første ikke lægge for meget i private udbrud af denne art; her har det kun interesse ved at vise forholdet til Gustav Johannsen; og for det andet er der grund til at understrege, at det hører til naturens orden, at der er personlige modsætninger i et kampfællesskab. Svensson har især hæftet sig ved modsætningen mellem Jessen og H. P. Hanssen, som han vil gøre »til genstand for en eftertids

mere rolige vurdering.« Han mener, at man må høre begge parter, og at det da vil blive nødvendigt at fordele ansvaret lidt mere ligeligt, end H. P. Hanssen i sin selvbiografi har været i stand til. Denne hensigt er helt rigtig, men Svensson er nok fra gammel tid lidt for engageret på Jessens side til at få det sidste ord i dette anliggende. Svenssons skildring er et defensorat for Jessen.

»Det er nu engang den unge H. P. Hanssen og meningsfæller,« siger Svensson, »der gik angrebsvis til værks, og Hanssens ivrige delagtighed i den indre danske partistrid lod på forhånd Jessen fremtræde i et lys, der ikke gav den angrebne, hvad hans var. Dels i berettiget selvforsvar og dels af dybtgående bekymring med henblik på indflydelser nordfra, som Jessen ikke fandt forenelige med det grundsyn, han måtte ønske for det danske folk og ikke mindst den del af det, der levede under fremmedherredømme, lod han sig til gengæld forlede til i nogen grad at underkende det tilskud af ny kraft i nationalitetskampen, som den unge H. P. Hanssen var udtryk for. H. P. Hanssens erindringer ville have vundet ved, om en mere afbalanceret fremstilling af forholdet til Jessen havde været mærkbar.« (Side 89).

H. P. Hanssen må naturligt nok forklare tingene, som han så dem, men der er al grund til med glæde at se, at Svensson har rettet fejlhuskninger og taget nyt materiale med i bedømmelsen, men på anmelderen har Svenssons gennemgang af forholdet efterladt det indtryk, at Jessen i urimelig grad satte sig på den høje hest over for H. P. Hanssen – rent bortset fra alle saglige modsætninger. Det var ikke blot sådan, at han underkendte det tilskud af kraft, som H. P. Hanssen betød, men han behandlede ham med en arrogance og på en skolemestermanér, som der ikke var naturlig motivering for.

Vil man imidlertid prøve på at for-

stå de to personligheder på lige fod, og det er tiden nu inde til, må man opfatte H. P. Hanssen som en rundere type end Jessen, om end han langt fra nåede Gustav Johannsens gemytlige venuesælhed. Hvad selvhævdelse og ærgerrighed angår kunne han godt stå mål med Jessen og gud ske lov for ærgerrigheden, hvem ville ellers påtage sig en politikers utaknemlige lod. Men H. P. Hanssen havde ikke Jessens kontaktvanskeligheder. Han havde lettere ved at komme i harmonisk samarbejde med sine medmennesker og dertil et organisatorisk talent, som der var god brug for netop i denne fase i Sønderjyllands historie. Til gengæld savnede han Jessens journalistiske talent.

Der var en dybtliggende forskel i de to individualiteter, og sandsynligvis har de følt en instinktiv uvilje imod hinanden, men man går vist ikke galt i byen ved at gøre den sondring, at H. P. Hanssen bedre kunne tåle Jessen, end Jessen kunne tåle H. P. Hanssen. Svensson har utvivlsomt ret i, at Jessen ikke var den reaktionære højrefanatiker, som venstrepressen i kongeriget ville gøre ham til, og omvendt må man medgive H. P. Hanssen, at han ikke var den kongefjendske, forsvarsnihilistiske, radikale venstremand, som Jessen ville gøre ham til. Begge blev taget til indtægt i striden mellem højre og venstre i kongeriget, som nåede sin klimaks i 1880'erne og 1890'erne. Det var en tid, der ikke havde blik for nuancerne.

De saglige modsætninger gjaldt især den taktiske vurdering af paragraf 5, løftet fra 1866 om en afstemning i Nordslesvig; der kunne også nævnes en forskel i synet på Rusland. Jessen så Danmarks bedste støtte i Rusland, mens H. P. Hanssen tog afstand fra russernes fremfærd i Polen og Finland, der var båret af samme ånd som tyskernes fremfærd i Sønderjylland. Jessen fandt dette ganske forfejlet og farligt.

Men når disse saglige hovedpunkter i modsætningsforholdet er taget bort, så efterlader Svenssons mange dokumentationer indtryk af både smålighed og pedanteri hos Jessen, når han vurderede H. P. Hanssens skrifter. Det virker oprigtig komisk, når Jessen flere gange opererer med H. P. Hanssens uvenlige følelser over for det danske kongehus. Jessens motivering var, at H. P. Hanssen i en pjece (udkommet i 1888) havde undladt at nævne, at der i 1866 ved en bestemt festlighed foruden et leve for Frederik VII's minde også var blevet udbragt et leve for Christian IX. H. P. Hanssens forklaring anerkendte han, men den glemte han snart igen.

Bindet slutter med en redegørelse for Jessens fanatiske kamp for at hindre, at H. P. Hanssen blev valgt til landdagsmand i 1896. Svensson gør resultatet op og erkender, at Jessen i denne sag led et nederlag, men søger så at redde, hvad reddes kan – »heller ikke H. P. Hanssen var gået så uberrørt ud af det hårde stævne, som det sine steder blev fremstillet«, siger han, »trods forsøg på at bagatellisere det, havde han af omstændighederne set sig nødsaget til at indgå på en art håndfæstning i spørgsmålet om den politiske islæt i den sønderjyske nationalitetskamp (spørgsmålet om paragraf 5), hvorved visse københavnsk-radikale forhåbninger om at skaffe sig indflydelse på denne kamp, blev til intet.« Lad gå, at Svensson her insinuerer, at den erklæring, H. P. Hanssen frivilligt afgav om sit syn på paragraf 5 før valget, skal opfattes som en håndfæstning. Den var i nøje overensstemmelse med, hvad man før og siden sagde om den sag; efter anmelderens opfattelse er det misvisende at tale om en art håndfæstning i denne forbindelse, mere alvorligt er postulatet om, at dermed visse københavnsk-radikale forhåbninger om at skaffe sig indflydelse på den sønderjyske nationalitetskamp blev tilintetgjort.

Hvad var det for forhåbninger? Og hvordan var de kommet til udtryk i den givne situation? Valget i 1896 var et sønderjysk anliggende, og H. P. Hanssen stod ikke som eksponent for en københavnsk-radikal kreds, han havde da en personlig politisk indsats bag sig, og det var på den, at han blev valgt. Skal man endelig placere ham, var han åndeligt talt mere et barn af den danske folkehøjskole end af københavnsk radikalisme. Men synspunktet er uden mening, for hvad enten H. P. Hanssen havde afgivet en erklæring eller ikke, var de »københavnsk-radikale indflydelser« lige store eller lige små. H. P. Hanssens erklæring kunne aldrig have nogen som helst relation til dem.

Der kan endnu diskuteres længe frem og tilbage om de indre danske modsætninger i Sønderjylland og om den rette forståelse af dem. Når talen er om Jens Jessen, må hans indsats over for modstanderne ikke glemmes for de interne opgør; han var mere end andre martyr for den danske sag i Sønderjylland. Det må heller ikke glemmes, at han var en af sin tids mest fremragende danske journalister. Der ligger en stor og fristende opgave for en dansk pressehistoriker i at foretage en analyse ikke alene af Jessens sprog og stil, men også af hans journalistiske virksomhed, der består i at »gøre politik«. Opgaven er måske så stor, at den ikke kan løses inden for den ramme, Svensson har sat for sit arbejde, men han har i al fald ved at meddele mange træk rundt om i bogen givet bolden op. Med forventning ser man hen til det afsluttende 3. bind og ønsker forfatteren kræfter og helbred til at fuldende sit værk. Første bind af redaktør A. Svenssons Jessen-biografi er anmeldt i Jyske Samlinger, ny række, bd. 3, side 212 f.

Troels Fink.